

BALIKLI TEKKESİNİN ÖN ARAŞTIRMASI

Emine (MÜDERRİSOĞLU) ALTINTAŞ
Sanat Tarihçisi

Konuşmadaki amacım Kütahya Balıklı Tekkesi'nin halihazır durumunu tanıtmak, yapılan kazılarda ele geçen buluntuları açıklayarak onarım öncesinde yapının sorunlarını tartışmaya açmak olacaktır. Bulunduğu mahalleden adını alan Balıklı Tekkesi, çeşitli kaynaklarda Şeyh Müslihüddin veya Şeyh Bahşi Tekkesi olarak bilinmektedir.

Kütahya'da 1534 yılında da aynı adı kullanan Balıklı Mahallesi¹ oldukça eski bir yerleşim yeridir. Aynı bölgede, XIII. yüzyıldan itibaren Türk eserlerine rastlamak mümkündür.

Balıklı Tekkesi çeşitli kaynaklarda, XIV. yüzyıl sonu, XV. yüzyılbaşı olarak tarihlendirilmektedir.

Bizim çalışmamız sonucunda da henüz yapının inşa tarihi kesinlik kazanmamıştır.

Balıklı Tekkesi'nin güney-doğu cephesinde bulunan hazirede yeralan (912 H.) 1506-1507 tarihli mezar taşının varlığı, yapının XVI. yüzyıl başında var olduğunu düşündürmektedir.

Balıklı Tekkesi'nin giriş kapısı üzerinde var olduğu bilinen 1980 yılı onarımından önce kaybolan, onarım kitabesine göre Tekke, 1750-1751 yılında Anadolu Valisi Eyüplü Yahya Paşa tarafından onarılmıştır.²

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 189 nolu esas defterin 965 sırasında kayıtlı olan ve şeyhlere verilecek olan tahsisat ile ilgili şahsiyet kaydından, Balıklı Tekkesi'nin 1887 yılında Halveti Tarikatına ait olduğu öğrenilmektedir.

1976 yılında konutlarla çevrelenmiş halde olan Balıklı Tekkesi'nin doğu ve batı cephesinde bitişik bulunan konutlar, 1980 yılında kaldırılarak tekkede basit onarım yapılmıştır.

Balıklı Tekkesi'nin genel plan şeması, ortada aydınlık fenerli kareye yakın bir orta mekan, doğu ve batıda var olduğu bilinen tonozlu yan mekanlar ile güneyde, orta mekana eyvan şeklinde açılan beşik tonoz örtülü mescit kısmı ve kuzeyde ortada kubbeli iki yan tonoz örtülü kapalı giriş kısmından ibarettir. Ancak Balıklı Tekkesi zaman içinde tahrip olduğundan, doğuda bulunan yan kanadın sadece tonoz izi günümüze gelebilmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce 1992 Yılı onarım programına alınan Balıklı Tekkesi'nde, sağlıklı bir onarım yapabilmek amacı ile çevresinde araştırma kazısı yapılmıştır. Yapılan araştırma kazısında, mevcut yapının beden duvarlarının toprak altında 2.30 m. devam ettiği, yan mekanların toprak altında kaldığı, tesbit edilmiştir. Bu nedenle Balıklı Tekkesi kazı öncesi durumu ve kazı sonrası durumu olarak iki aşamada incelenecektir.

KAZI ÖNCESİ MEVCUT DURUM:

Balıklı Tekkesi'nin büyük bir bahçenin güneyinde yer aldığı, tekkenin güney doğusunda hazirenin bulunduğu, bahçenin kuzey batısında bahçeye giriş kapısının yer aldığı görülür (Plan 1).

1. Mustafa ÇETİN Varlık "XVI Yüzyılda Kütahya Şehri ve Eserleri", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sayı: 3, 1987, S.196

2. Ara ALTUN "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi" Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya, İstanbul 1981, S.346

Bahçeye giriş kapısı kesmetaş basık kemerli olup içten eyvan şeklindedir. Çift kanatlı ahşap kapının duvarları kesme taş ve tuğla almaşıktır. Kuzey batı köşesinde zemin hizasından başlayarak üstü dört sıra mukarnasla sona eren bir pah mevcuttur. Giriş kısmının kuzey duvarına bitişik ev bulunmaktadır.

İçten eyvan şeklindeki kapının ahşap çatısı alaturka kiremit kaplıdır.

Giriş eyvanından bahçe katına beş basamakla inilir.

Balıklı Tekkesi'nin giriş kısmında 11 adet düz ahşap kolona oturan ahşap tavanlı sundurma bulunur (Resim 1). Tekkeye giriş kısmı sundurmanın güney batısında kalmıştır. Sundurmanın düz tavanı kare birimler oluşturan çitalarla hareketlendirilmiştir. Dıştan kuzeye ve doğuya eğimli olan ahşap çatı, alaturka kiremit kaplıdır. Sundurmanın ortasında yer alan havuz mermerdir. Havuz teknesi kare planlı olup basit bir silme ile çevrelenmiştir.

Giriş, kuzey cephede yer alan hafifçe dışarı taşkın yuvarlak beşik tonozlu eyvan şeklindedir (Resim 2). Giriş eyvanı içinde yer alan kapı ahşaptır. Kapı kemerinin içten görünümü özensizce açıldığı izlenimi vermektedir.

1975 ve 1976 yıllarında tekkeye giriş kapısı üzerinde bulunan XVIII. yüzyıl çini onarım kitabesinin bugün nerde olduğu bilinmemektedir. Sayın Ara Altun'un "Kütahya'da Türk Devri Mimarisi" adlı denemesinde kitabenin fotoğrafı yayınlanmıştır.

Kitabede,

Gördü ol Asaf dedi itmamına tarih çün

Yahya Paşa etti ihya bu makamı hak için

H.1164

okunmaktadır.³

Kitabede 1164 H. (1750) yılında Yahya Paşa tarafından onarıldığı yazılıdır.

Giriş kapısından, kare planlı mekana geçilir. Bu mekan dört yönde kemerli, pandantif geçişli, kubbeldir (Plan 2). Ancak burada bulunan kemerlerin üzengi seviyeleri oldukça aşağıda kalmıştır. Doğu ve batı yöndeki kemerler, tonoz şeklinde uzatılarak, dikdörtgen planlı bir giriş mekanı oluşturmuştur. Bu mekanlar doğu ve batı cephede sonradan moloztaş duvarla kapatılmıştır (Resim 3).

Giriş mekanının güneyinde yer alan yuvarlak kemer, kareye yakın form lu mekana açılmaktadır. Bu mekanda Türk üçgenli bir kuşak kubbeye geçişi sağlamaktadır. Üçgenli kuşakta yer alan dört pencere doğu-batı-kuzey ve güney yöndedir. Kubbe tuğladır, içten kireç, dıştan beton sıvalıdır.

Kubbe merkezinde bulunan aydınlık feneri altı kenarlı, ahşap tavanlıdır ve alaturka kiremit çatılıdır. Herbir kenarda enlemesine dikdörtgen pencereler bulunur (Resim 4).

Kubbeli orta mekanın doğu ve batı cephelerinde ahşap lentolu birer kapı bulunur. Bu kapılar orta mekandan yan mekanlara geçişi sağlamaktadırlar.

Batıda bulunan yan mekan 1976 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından çizdirilen rölöve projesinde ve arşivde bulunan fotoğrafta tam olarak görülmektedir (Resim 5). Kuzey-güney yönde dikdörtgen planlı olan mekan kuzey-güney yönde uzanan beşik tonoz örtülüdür. Kazı çalışmaları sırasında üst örtü tamamen yıkılmıştır (Plan 3, Resim 6).

Doğuda bulunması düşünülen mekanın boyutları hakkında henüz bir bilgimiz yok, ancak doğu cephe de bulunan tuğla tonoz başlangıcı, tonozun kuzey-güney yönde uzandığını göstermektedir (Resim 7).

Kubbeli mekanın güneyinde bulunan kesme taş sivri kemer, tuğla olarak, güneye doğru uzatılarak içi sıvanmıştır. Böylece güneyde kubbeli mekandan daha dar ve zemini 40 cm. kadar yüksek bir mekan oluşturulmuştur (Resim 8). Bu mekan kuzey-güney yönde dikdörtgen planlıdır. Kiremit çatısı çift eğimlidir.

Güneyde mihrap nişi bulunur. Mihrap yarım daire nişli ve alçıdır. Mihrap nişinde silme şeklinde altı adet kaş kemer bulunur. Niş kavsarası beş sıra mukamaslıdır (Resim 9).

Mescid kısmından doğuya açılan büyük pencere hazireye bakmaktadır. Korkuluğu ahşap lokmalıdır.

Yapı sade olmasına rağmen süsleyici unsurlar daha çok mihrap duvarını kaplayan XVIII. yüzyıl çinileriyle ahşap kaplamalarda dikkatimizi çekmektedir. Mihrap duvarı ahşap kaplamadan itibaren XVIII. yüzyıl mavimsi beyaz çinileri ile kaplı olduğu tesbit edilmiştir.

Mihrap duvarında bulunan çiniler, 1989 yılında sökülerek yurt dışına çıkarılmak üzere İstanbul'a götürülmüş İstanbul'da yakalanan çiniler, Savcılık tarafından Kütahya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir. Halen Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nce banka kasasında korunmaktadır.

3. Ara ALTUN a.g.m, S.629

Mihrap duvarında bulunan çinilerin, sökülmeden önceki halinin fotoğrafı Sayın Ara Altun tarafından yayınlanmıştır⁴ (Resim 10).

Mihrap nişini çevreleyen bordürde kıvrık dallardan oluşan bitkisel tasvirler bulunur (Resim 11). Mihrap nişinin üzerinde yer alan çini yazı kartuşunda;

*Fikir etmededir heybetini beyti Hüdanın
Beyhude değil titredığı kible nümanın*

okunmaktadır.⁵

Mihrap duvarını kaplayan çinilerin büyük kısmı 180 x 180 mm. ebatlarında karedir. Çinilerde zemin kobalt mavisi, desenler beyaz ile belirginleştirilmiştir. Kompozisyonun merkezini, iki ucunda palmet motifli bir madalyon oluşturur. Madalyonun içinde ortada eksen oluşturan Lale motifinin iki yanında lalenin sapına bağlanan ikişer çiçek motifi yer almaktadır. Çini karoların köşelerinde ise çeyrek madalyonların içinde üç yapraklı çiçekler bulunmaktadır (Resim 12).

Ayrıca çini pano şeklindeki iki ibrik tasviri mihrap nişinin batısında yer almaktadır.

Kütahya'da Yahya Paşa tarafından onarılan Hisar Camii'nde ve Ali Paşa Camii'nde benzer özellikte duvar çinileri görülmektedir.

Tekke içte kemer üzengi seviyesine kadar bütün duvarlar ahşap kaplanmıştır. Ahşap kaplama birbiri ardına sıralanan silme taş kemerler şeklindedir.

Mescid kısmında ahşap kaplama önünde yer alan ahşap sekilerin altı "C" ve "S" kıvrımlı ahşap nişçiklerin ardarda dizildiği görülür. Mescid kısmı kemerinde ise nişler ahşap kaplamanın üzerinde yer alır (Resim 13).

Ahşap kürsü koltuğu XVIII. yüzyıl özelliği taşımaktadır.

Yapının dıştan güney köşeleri kesme taş, duvarlar yer yer tuğla ahşap hatıllı moloz taştır (Resim 14).

Yapının ahşap zemini doğu-batı yönünde atılmış ahşap kirişlere oturmaktadır.

KAZI SONRASI DURUMU:

Balıklı Tekkesi, plan açısından olsun dış görünümü açısından olsun zaman içinde birtakım müdahalelere uğramıştır. Bu nedenle yapıda araştırmaya yönelik sondaj kazıları yapılmıştır.

İlk olarak kuzeydeki sundurmanın zemini araştırılmış ve burada mermer şadırvan tabanı ortaya çıkarılmıştır. Kareye yakın planda olan şadırvan tabanının etrafında taş sekiler bulunmuştur (Plan 3).

Mevcut yapının ahşap döşemesi kaldırıldığında, doğu batı yönünde atılan büyük ahşap kirişlerin bulunduğu ve altının toprakla doldurulmuş olduğu, beden duvarlarının mevcut zemin kotundan yaklaşık 2.30 cm. ye kadar devam ettiği tesbit edilmiştir (Resim 15). Mihrap önünde yapılan araştırma kazısında, mihrap nişinin altında, ikinci bir mihrap nişi ve iki pencerenin varlığı görülmüştür (Resim 16). Doğu ve batı cephede ikisi mescid kısmında olmak üzere üç pencere, bir kapı açıklığı tesbit edilmiştir (Plan 4-5). Bir pencere ile bir kapı açıklığı orta mekanın batısında yer alırken, orta mekanın doğusunda kapının karşısında pencere, pencerenin karşısında kapı yer almaktadır. Bu da yan mekanların simetrik olması konusunda kuşku yaratmaktadır.

Orta mekanın kuzey batı köşesinde yapılan araştırmada büyük blok şeklinde taş döşeme açığa çıkarılmıştır. Batı yan kanatta temel izi tesbit edilmiştir.

Ana giriş kapısında yapılan kazıda, kesme taş kemer başlangıcı ile kapının batı mihrabiye nişi açığa çıkmıştır. Ancak simetriği olması gereken mihrabiye nişi henüz açığa çıkmamıştır. Kuzey cephe duvarı içten incelendiğinde alt kapı kemeri kesme taş olarak izlenebilmekte ise de, bu kemerin oturduğu doğu sövesi kesme taş olmasına rağmen batı sövesi seçilememekte ve moloz taş duvar olarak devam etmektedir.

Yapılan kazılar, alt yapı hakkında kesin bir kaniye varmak için yeterli değildir. Ancak çıkan veriler doğrultusunda planı genel hatları ile değerlendirdiğimizde, kareye yakın planlı orta mekan, orta mekana eyvan şeklinde açılan mescid kısmı ve orta mekanın batısında yer alan, yan mekan ile (doğuda da mekan olması gerekli) Zaviyeli Camiler grubuna dahil etmek mümkündür.

Balıklı Tekkesi, Selçuklu eseri olan Balıklı Camii ile Germiyanoglu devrinden kalan Analcı Mescid gibi Erken Devir Türk Eserlerinin olduğu bir bölgede yer almaktadır. Bu nedenle söz konusu tekkeyi geniş zaman dilimi içinde değerlendirmemiz gerekmektedir.

Ancak yapı hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapılabilmesi için içte bulunan dolgu toprağın boşaltılması, doğu ve batı cephelerde dıştan, enaz içte tesbit edilen zemin kotuna kadar araştırma kazısı yapılması gereklidir.

Dileğimiz, Balıklı Tekkesi'nde yapılacak olan araştırma kazısı sonucu çıkan verilerin değerlendirilerek, yapının tarihlendirilmesi, ve restorasyon projesini yönlendirecek ipuçlarının gün ışığına çıkması olacaktır.

4. Ara ALTUN a.g.m, S.629

5. Şahin FARUK, "Kütahya'da Çinili Eserler", Atatürk'ün Doğumunun 100.Yılına Armağan Kütahya, İstanbul 1981, S.123

BİBLİYOGRAFYA

- ALTUN, Ara, "Kütahya'da Balıklı Tekkesi Üzerine Notlar" **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi**, Özel Sayı 9 (In Memoriam A.L.Gabriel) Ankara 1978, S.1-20
"Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi" Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya, İstanbul 1981, S.171-448
- ASLANAPA, Oktay "Kütahya Seramik Sanatı" Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya İstanbul 1981 S.69.82
- BAKIRER Ö-FARUGHİ S. "Dediği Dede Tekkeleri" **Bellekten**, S.155. C.XXXIX, Ankara 1975, S.451
- BARKAN Ö.Lütfi "Kolonizatör Türk Dervişleri" **Vakıflar Dergisi** II.,S.347-348, Yıl 1942, S.279
- EYICE Semavi "Osmanlı Türk Mimarisinin İlk Devrinin Bir Cami Tipi Hakkında" Milletlerarası I. Türk Sanatları Kongresi **T.T.K.**,Ankara 1962, S.187
- NUMAN İbrahim "Anadolu'nun Fethinden İstanbul'un fethine kadar Türk Tekke ve Zaviyeleri Üzerine bir Araştırma", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1982
- ŞAHİN Faruk "Kütahya'da Çinili Eserler", Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya, İstanbul 1981, S.111-170
- ŞAPOLYO E.Behnan "Tekkeler ve Zaviyeler", **Önasya**, Cild.5., Sayı: 51
- VARLIK , M.Çetin "Germiyanogulları Tarihi" (1300-1429), Ankara 1974
"Kütahya'nın Türk Hakimiyetine Geçişi" ,**Fen Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi**, Sayı: 14, Erzurum S.255,
- YILDIZ Dursun Hakki "Kütahya'nın Tarihçesi", Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya, İstanbul 1981, S.35-51

10. (Ara Altun'un makalesinden) Mihrap Çinileri

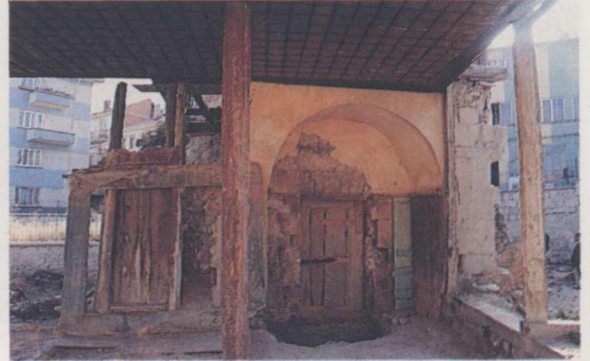

Balıklı Tekkesi Genel Görünüm.

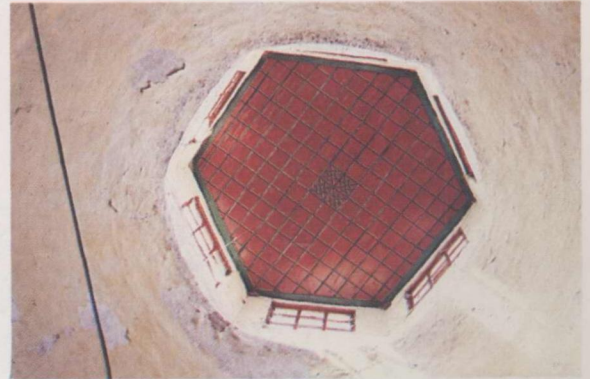
1. Balıklı Tekkesi giriş cephesi önünde yer alan sundurma.

3. Giriş mekanı batı tonozu.

2. Giriş Kapısı.

4. Kubbe ve aydınlık feneri.

5. Balıklı Tekkesi
Vakıflar
Genel Müdürlüğü
Arşivi.

6. Balıklı Tekkesi
batı yan mekan.

7. Balıklı Tekkesi
doğu yan mekan
tonoz başlangıcı.

8. Mescid kısmı eyvanı

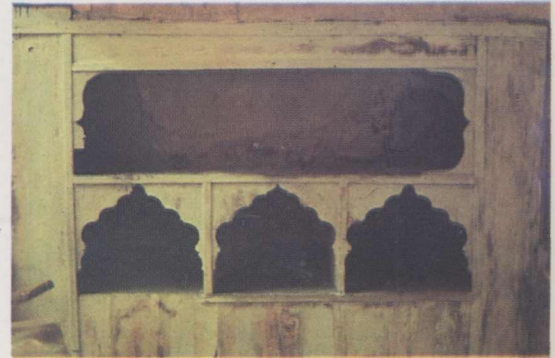
9. Mihrap

12. Mihrap duvarından sökülen çiniler.

11. Mihrp duvarı çini bordürü.

13. Mescid kısmı kemerinde yer alan ahşap kaplama.

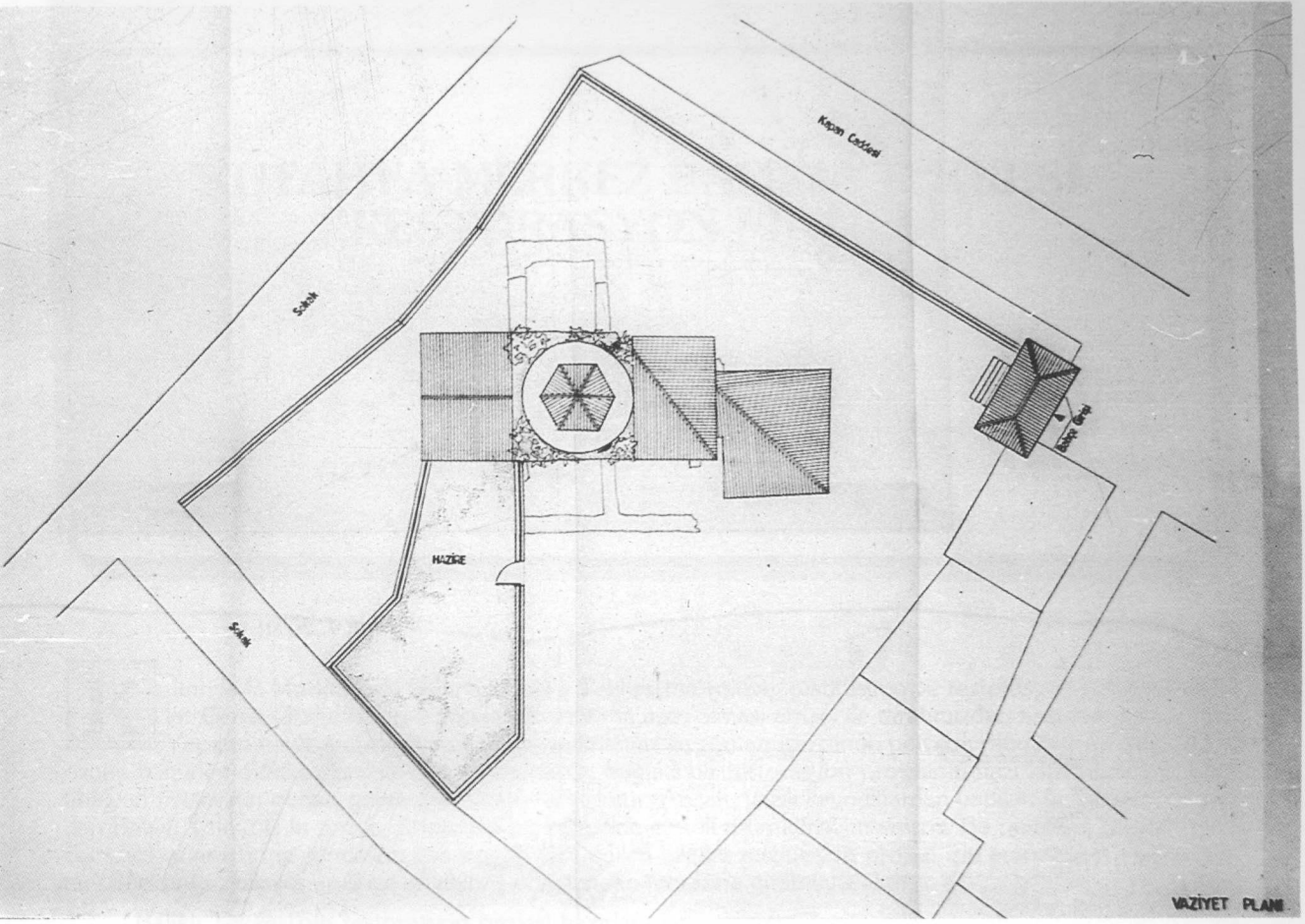
14. Güney cephe mihrap duvarı.

15. Ahşap döşemenin oturduğu ahşap kirişler.

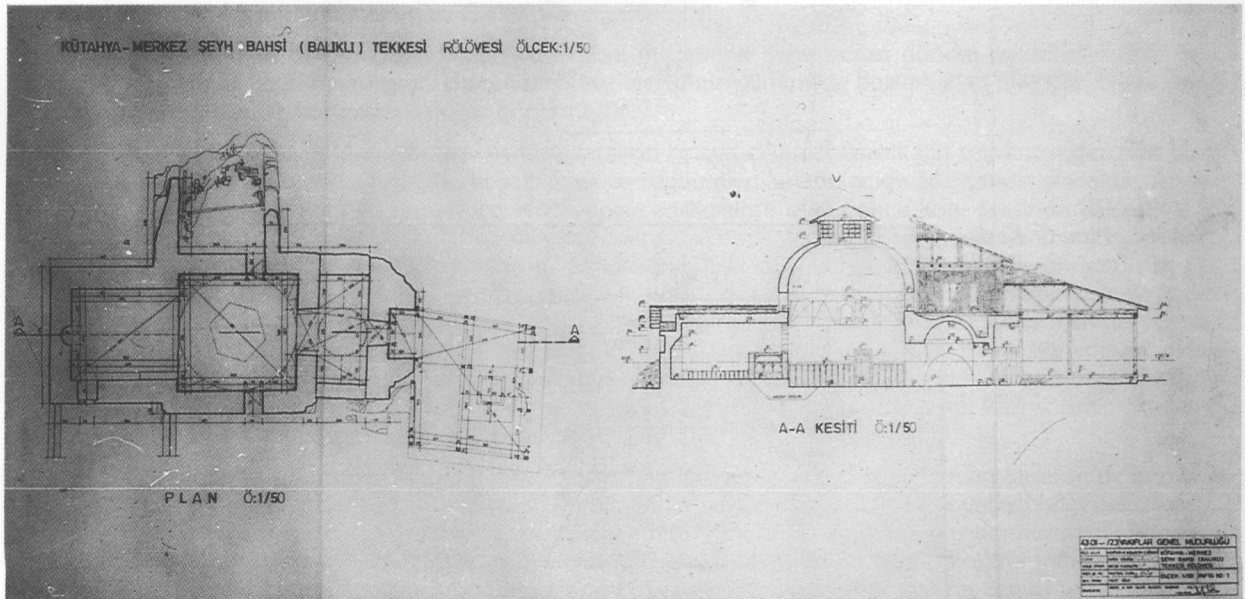

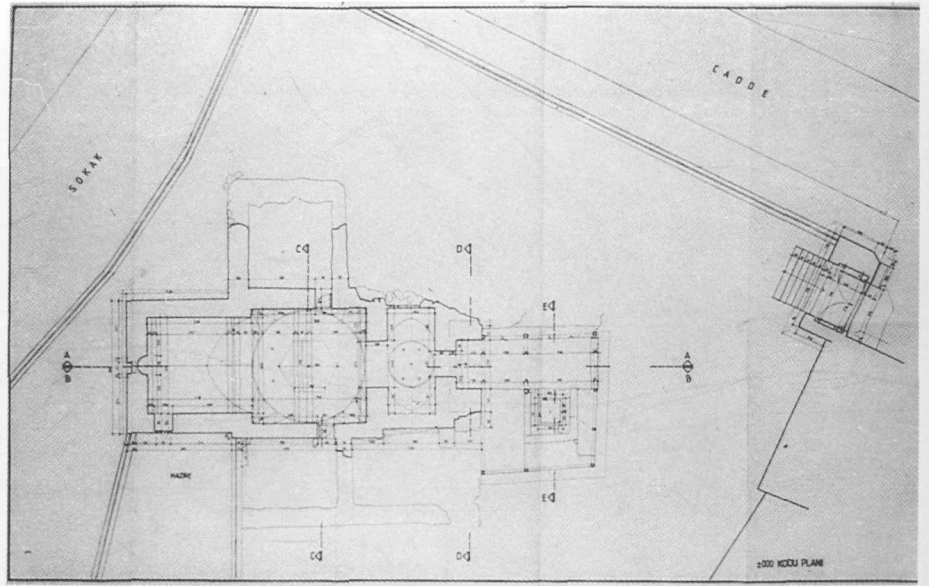
16. Alttaki bulunan Mihrap nişi ve pencere.

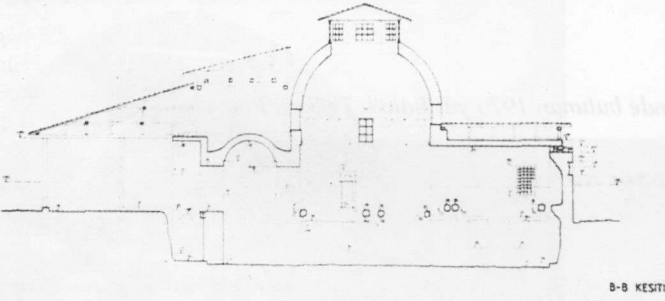
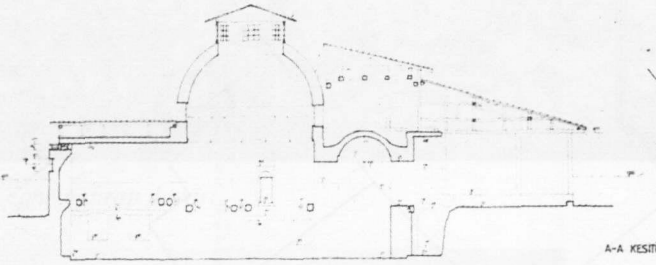
Plan1: Balıklı Tekkesi Vaziyet Planı.

Plan 2: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 1976 yılı Balıklı Tekkesi Rölövesi.

Plan 4: Kesit.

Plan 5: Kesit

